

Streszczenie pracy doktorskiej

pt. *Gnomonika na ziemiach polskich od XVIII wieku do końca XX wieku*, przygotowanej pod kierunkiem dr hab. Krzysztofa Maślanki prof. IHN PAN.

W rozprawie doktorskiej podejmuję tematykę dydaktyki gnomoniki w Polsce, twórców i „cichych rzemieślników” zegarów słonecznych działających na ziemiach polskich – od wieku XVIII do czasów najnowszych.

O ile sam temat zegarów słonecznych doczekał się wielu obszernych opracowań, to kwestia dydaktyki gnomoniki na ziemiach polskich, czyli nietrywialnej sztuki projektowania zegarów słonecznych, lub, jak niegdyś mówiono – „kreślenia kompasów” nie był dotąd w literaturze podejmowany. A przecież była to dawniej bardzo szacowana dziedzina, której znaczenie z czasem wprawdzie zanikło, niemniej rola, jaką przez wieki odgrywała jest nie do przecenienia.

W niniejszej pracy pojawi się, spora grupa zdolnych rzemieślników lub też uniwersyteckich mechaników, którzy w swych warsztatach wytwarzali zegary słoneczne. Były to często prawdziwe arcydzieła sygnowane emblematami swych twórców, zdobione oryginalnymi poetyckimi sentencjami.

Przedmiotem pierwszego rozdziału jest pokazanie, że w XVIII wieku gnomonika była w programach nauczania: polskich szkół jezuickich, Akademii Krakowskiej, szkół wydziałowych i podwydziałowych w okresie reform KEN, Gimnazjum Toruńskiego i Collegium Nobilium. Pokażę, że nauka kreślenia zegarów słonecznych była indywidualną decyzją nauczycieli, którzy ją wykładali w ramach matematyki, geometrii lub astronomii.

Celem rozdziału drugiego jest prezentacja polskich osiemnastowiecznych wytwórców – gnomoników, którzy z powodzeniem wykonywali zegary słoneczne, a także pokazanie, że były one w kręgu zainteresowań ostatniego króla Polski Stanisława Augusta Poniatowskiego. Dowiemy się też, że w latach 1694-1737 w Malborku powstał pierwszy polski warsztat, wybitnego konstruktora zegarów słonecznych i przyrządów naukowych – Salomona Krignera. Swe wyroby gnomoniczne wykonywał na rynek polski, ale też eksportował je na rynek europejski. Kolejnym omawianym wytwórcą jest Ignacy Manuvir z Litwy, który zaprojektował i wykonał kilka zegarów słonecznych dla znanych litewskich i polskich rodów szlacheckich. W dalszej części przybliżam postać ostatniego króla Polski Stanisława Augusta Poniatowskiego (1732-1798), który w okresie swego panowania w latach 1764-1795 otaczał opieką twórców, artystów i uczonych, jednocześnie tworzył swą królewską kolekcję instrumentów naukowych. Na jego zlecenie powstało wiele wspaniałych zegarów słonecznych, które ozdabiały jego rezydencje.

Rozdział trzeci składa się z dwóch podrozdziałów zatytułowanych Uniwersytet Jagielloński i Uniwersytet Warszawski. Materiał w nich przedstawiony dotyczy dydaktyki gnomoniki w dziewiętnastym wieku na obu wspomnianych uczelniach. W okresie już nieistniejącego państwa Polskiego na mapach Europy. Przytoczyłem te programy nauczania, w których była ujęta gnomonika i ich wykładowców: Uniwersytetu Jagiellońskiego - Jana Śniadeckiego, Wincentego Karczewskiego, Franciszka Sapalskiego; Uniwersytetu Warszawskiego – Franciszka Armińskiego, Kajetana Garbińskiego, Jana Baranowskiego, Wojciecha Jastrzębowski. W dalszej części rozdziału pokazałem, że pytania z gnomoniki były też zamieszczane w konkursie organizowanym w XIX w. przez wydział filozofii na Uniwersytecie Warszawskim.

W rozdziale czwartym prezentuję najważniejsze opracowania o zegarach słonecznych wydanych w XIX wieku w Polsce. Wśród nich m.in. znajdują się publikacje: Feliksa Drzewińskiego, Daniela Wierzbickiego i Tomasza Kowalskiego.

Z kolei w rozdziale piątym przytoczyłem dziewiętnastowieczne projekty zegarów słonecznych Jana Baranowskiego oraz kompasu polskiego Wojciecha Jastrzębowski. Wspomniałem o ówczesnych wytwórcach – rzemieślnikach, Tomasz Taborski, August Sommer, Jakub Pik (honorowy Optyk Miasta Warszawy) i Izrael Abraham Sztifel.

W rozdziale szóstym pokazałem, że pomimo usunięcia pod koniec XIX wieku gnomoniki z programów nauczania, pewne zagadnienia tj. wyznaczenie: południka lokalnego i kierunków świata oraz pomiar czasu słonecznego prawdziwego były omawiane podczas zajęć z geografii i z kosmografii. W dalszej części rozdziału przytoczyłem dzieje gnomoniki po zakończeniu II wojny światowej i wprowadzeniu nowego programu nauczania.

Rozdział siódmy zawiera wykaz dwudziestowiecznych opracowań mówiących o: historii zegarów słonecznych w Europie i w Polsce, pomiaru czasu; ich konserwacji, a także jak zaprojektować i wykonać nowoczesne zegary słoneczne.

Rozdział ósmy przybliży dorobek publikacyjny oraz przedstawia realizacje zegarów słonecznych Feliksa Przytkowskiego i jego syna Tadeusza oraz Marka Szymochy (współczesnego gnomonika). W rozdziale przytaczam też, krótką historię powstania Muzeum im. Przytkowskich w Jędrzejowie zawierającego największy zbiór przyrządów gnomonicznych i zegarów słonecznych w Polsce, jeden z największych w Europie.